

**Wykaz inwentarza. Nowe zasady dziedziczenia
na tle rozporządzenia PE i Rady UE nr 650/2012.
Studium prawno-porównawcze¹**

1. Wprowadzenia

Polski ustawodawca ustawą z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2015, poz. 539) dokonał częściowej implementacji rozporządzenia z 4 lipca 2012 r. Parlamentu Europejskiego i Rady UE nr 650/2012 w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego. Weszło ono w życie z dniem 27 lipca 2012 r. a stosowane jest od 17 sierpnia 2015 r. Zaś polska nowelizacja prawa spadkowego weszła w życie z dniem 17 października 2015 r. Inne zaś postanowienia rozporządzenia zostały wprowadzone aktami podstawowymi. Można powiedzieć, że został prawie zachowany trzyletni okres implementacji tej dyrektywy². Według preambuły do rozporządzenia głównym motywem interwencji legislacyjnej Unii w sferę prawa prywatnego jest utrzymanie i rozwój przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, który zapewni swobodny przepływ osób, a więc jednej z podstawowych wolności unijnych.

Swoboda przemieszczania się obywateli w granicach Unii Europejskiej w poszukiwaniu pracy lub nowych warunków do życia może nieść, i w rzeczywistości niesie, pewne komplikacje prawne, zwłaszcza w przypadku śmierci

* Prof. dr hab. prawa, Prezes Prokuratorii Generalnej Skarbu Państwa, profesor w Katedrze Prawa Cywilnego i Prawa Pracy, Wydział Prawa, SWPS Uniwersytet Humanistyczno-społeczny.

¹ Stan prawny na dzień 20 września 2015 r.

² Zob. A. Makowiec, *W kierunku harmonizacji prawa spadkowego w Unii Europejskiej – rozporządzenie (UE) nr 650/2012 z 4 lipca 2012 r.*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2013, nr 13, s. 443–455; A. Wysocka-Bar, *Prawo właściwe dla dziedziczenia według unijnego rozporządzenia dotyczącego spraw spadkowych*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2012, r. XXI, z. 4, s. 903–904.

spadkodawcy poza granicami kraju pochodzenia. Wówczas powstaje szereg problemów prawnych, które dotychczas były rozstrzygane przepisami prywatnego prawa międzynarodowego, formułowanego jednak przez każde państwo inaczej³. W praktyce trzeba było prowadzić tyle różnych postępowań spadkowych, w ilu krajach spadkodawca prowadził jakąkolwiek aktywność i pozostawił elementy składowe swojego majątku, przynależące do masy spadkowej. Stąd na podstawie art. 81 ust. 2 lit. c. Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Unia nie tylko w sprawie spadkobrania podejmuje od dawna działania zmierzające do wprowadzenia transgranicznych regulacji prawnych niezbędnych do ujednoczenia procedur niezbędnych do funkcjonowania rynku wewnętrznego, ale również w innych obszarach prawa prywatnego.

Według ustawodawcy unijnego, w celu złączenia dotychczas istniejących różnic w rozwiązywaniu prawa spadkowego najważniejsza jest współpraca sądowa w sprawach cywilnych mających skutki transgraniczne a dopiero potem wprowadzenie wspólnych reguł czy zasad prawa materialnego. Stąd w preambule do rozporządzenia przywołane zostały wszystkie wcześniejsze unijne akty prawne dotyczące współpracy sądowej państw członkowskich w sprawach cywilnych (od pkt. 3 do 6). Ponadto w tekście rozporządzenia znalazły się konkretne zapisy dotyczące wyboru prawa właściwego, a także rozwiązanie dotyczące ujednoczonego podejścia do praw rzeczowych będących przedmiotem spadku lub zapisu.

Zakres przedmiotowy rozporządzenia i ustawy nowelizującej jest tak szeroki, że niezasadnym byłoby omówienie w jednym dość krótkim opracowaniu tak szeroko proponowanych zmian legislacyjnych. Stąd też w tym artykule ograniczę się do przedstawienia kwestii związanych z ograniczeniem odpowiedzialności spadkobiercy za długi spadkowe. Opracowanie będzie zawierało porównanie rozwiązania zawartego w rozporządzeniu z rozwiązaniami, które znalazły się w polskiej noweli i znacznie wcześniej w prawie rzymskim. Odniesienie się do prawa rzymskiego jest uzasadnione tym, że już wówczas została wypracowana koncepcja ograniczenia odpowiedzialności za długi spadkowe określana mianem *beneficium inventarii*.

³ W Polsce obowiązuje Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. 2011, nr 432, poz. 80). Więcej o wzajemnych relacjach systemu prawa polskiego do systemu prawa np. unijnego zob. M. Hauser, *Odeślania w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym*, Warszawa 2008, s. 60.

2. Ograniczenie odpowiedzialności dłużnika w prawie rzymskim

Współczesny system prawa spadkowego swoimi korzeniami sięga antycznego prawa rzymskiego. Bliższa analiza rozwoju rzymskiego prawa spadkowego pokazuje istniejący wówczas proces powolnego odchodzenia od nieograniczonej odpowiedzialności spadkobierców za długi spadkowe. Było to konieczne ze względu na narastające pod koniec republiki zjawisko nadmiernego zadłużania spadków, nierzadko powyżej aktywów masy spadkowej. Obciążony długami spadek określano jako *hereditas damnosa*⁴. Proces odchodzenia od odpowiedzialności spadkobierców za długi spadkowe został ostatnio dość szeroko opracowany w polskiej literaturze romanistycznej przez R. Świrgoń-Skok⁵. Wcześniej nad tym zagadnieniem pracował niezapomniany toruński romanista W. Bojarski⁶.

Pierwotnie obowiązek przejęcia spadku spoczywał na najbliższej rodzinie – *sui heredes*. Tym samym ponosili odpowiedzialność za długi spadkowe również swoim własnym majątkiem. Z czasem jednak rozwiązanie to zaczęto uznawać za niesprawiedliwe. Pierwotnym rozwiązaniem odejścia od nieograniczonej odpowiedzialności dziedziców koniecznych za długi spadkowe była możliwość ustanowienia dla zadłużonego spadku spadkobiercą niewolnika. Według Gaiusa (G. 2.152), niewolnik ustanowiony spadkobiercą i wyzwolony w testamencie, musiał przyjąć spadek z konsekwencją bezwzględnej egzekucji, tj. *venditio bonorum* połączonej z orzeczeniem o niesławie bankruta (infamia). Wolni zaś należący do najbliższej rodziny spadkodawcy, na podstawie prawa pretorskiego, mogli skorzystać z pretorskiej ochrony w postaci instytucji *beneficium abstinendi*. Polegała ona na ochronie spadkobiercy przed wierzycielami poprzez złożenie oświadczenia wobec pretora o powstrzymaniu się od przyjęcia spadku zadłużonego. Z tego prawa mogli skorzystać spadkobiercy, którzy nie zajmowali się jeszcze majątkiem spadkowym (G. 2.158 i IJ. 2.19.2). W takim przypadku majątek był w całości sprzedawany na licytacji i z uzyskanych środków finansowych wierzyciele zaspakajali swoje roszczenia.

⁴ Zob. T. Weir, *A Damnosa Hereditas?*, „Law Quarterly Review” 1995, nr 111, s. 357 i n.

⁵ R. Świrgoń-Skok, *Przywileje spadkowe w rozwoju historycznym rzymskiego prawa prywatnego*, „Ius et Administratio” 2013, nr 1, s. 94–105.

⁶ W. Bojarski, *Separatio bonorum*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Prof. Leopolda Steckiego*, Toruń 1997, s. 603–613.

W znacznie lepszej sytuacji byli *extranei heredes*, a więc dziedzice zewnętrzni, którzy będąc powołani do spadku na podstawie testamentu, którzy nie stawali się *ipso iure* spadkobiercami. Konieczne było złożenie przez nich oświadczenia o przyjęciu spadku – *aditio hereditatis*⁷. Tym samym brak takiego oświadczenia nie rodził dla nich żadnych skutków prawnych, w tym odpowiedzialności za długi spadkowe.

Kolejnym krokiem w procesie ograniczania odpowiedzialności spadkobiercy za długi spadkowe było wprowadzenie instytucji *beneficium separationis bonorum*. Polegała ona na wydaniu przez pretora postanowienia o oddzieleniu masy spadkowej od majątku osobistego spadkobiercy nawet w przypadku wyzwolonego niewolnika (*servus necessarius*)⁸. O przyznanie tego środka ochrony prawnej mógł wystąpić sam spadkobierca, ale również i wierzyciele spadkodawcy. W tym ostatnim przypadku chodziło o wydzielenie masy spadkowej (*separatio*) od zadłużonego majątku osobistego spadkobiercy. Udzielenie przez pretora *beneficium separationis bonorum* leżało głównie w interesie wierzycieli⁹. Uzyskiwali oni w ten sposób gwarancję oddzielenia masy spadkowej od majątku osobistego spadkobiercy, który mógł też być zadłużony.

Ostatniego etapu rozwoju instytucji ograniczenia odpowiedzialności spadkobiercy za długi spadkodawcy należy upatrywać w konstytucji Justyniana z 531 roku¹⁰. Jak było to ważne rozwiązanie dla systemu spadkobrania świadczy fakt, że o tej konstytucji wspomina się również w Instytucjach Justyniana¹¹. Według tej konstytucji spadkobierca mógł przejąć spadek ale z zastrzeżeniem, że ponosi odpowiedzialność za długi spadkowe tylko do wysokości wartości masy spadkowej (*ultra vires hereditatis*).

Imp. Iust. (C. 6.30.22.2–2b): 2: *Sin autem dubius est, utrumne admittenda sit nec ne defuncti hereditas, non putet sibi esse necessariam deliberationem, sed adeat hereditatem vel sese immisceat, omni tamen modo inventarium ab ipso conficiatur, ut intra triginta dies, post apertas tabulas vel postquam nota ei fuerit apertura tabularum vel delatam sibi ab intestato hereditatem*

⁷ Zob. K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 1986, s. 490–491; M. Marrone, *Istituzioni di diritto Romano*, Palermo 1989, s. 806 i n.

⁸ Ulp. 64 ad. ed. (D. 41.6.1 pr.).

⁹ Zob. G. Wesener, *Beschränkungen der Erbenhaftung im römischen Recht: separatio bonorum und beneficium inventarii*, [w:] *Ars boni et aequi. Restschrift für W. Waldstein*, Stuttgart 1993, s. 401–416.

¹⁰ C. 6.30.22.

¹¹ IJ. 2.19.6.

cognoverit numerandos, exordium capiat inventarium super his rebus, quas defunctus mortis tempore habebat.

2a: *Et hoc inventarium intra alios sexaginta dies modis omnibus impleatur sub praesentia tabulariorum ceterorumque, qui ad huiusmodi confectionem necessarii sunt.*

2b: *Subscriptionem tamen supponere heredem necesse est, significantem et quantitatem rerum et quod nulla malignitate circa eas ab eo facta vel facienda res apud eum remanent, vel si ignarus sit litterarum vel scribere praepeditur, speciali tabulario ad hoc solum adhibendo, ut pro eo litteras supponat, venerabili signo antea manu heredis praeposito, testibus videlicet adsumendis, qui heredem cognoscunt et iubenti ei tabularium pro se subscribere interfuerint.* IUST. A. AD SENATUM. * <A 531 D.V K.DEC.POST CONSULATUM LAMPADII ET ORESTIS VV.CC.>

Justynian, wzorując się na wcześniejszym jednostkowym rozstrzygnięciu Hadriana oraz Gordiana III¹², który rozciągnął je na żołnierzy, postanowił że spadkobierca ma prawo w ciągu miesiąca (*triginta dies*) od powołania do spadku (*post apertas tabulas*), lub od momentu, gdy dowiedział się o powołaniu do spadku (*postquam nota ei fuerit apertura tabularum*), lub od momentu gdy zostało na niego rozciągnięte dziedziczenie testamentowe, na zgłoszenie woli sporządzenia spisu elementów składowych masy majątkowej (*beneficium inventarii*). Następnie (fragment 2a) miał on dwa miesiące na sporządzenie takiego wykazu (*sexaginta dies*). Spis ten winien być sporządzony przez odpowiednika dzisiejszego notariusza (*tabularius*) i w obecności innych osób, które winny być przy dokonywaniu takiej czynności. W tym przypadku chodziło m.in. o *mensores*, specjalistów od pomiaru gruntów.

Fragment 2b zawiera pewne wskazówki co do sposobu sporządzenia inwentarza. Podstawowe znaczenie posiada wskazanie na potrzebę zachowania uczciwości. W tekście został użyty termin *malignitas*, który oznacza brak życzliwości, złośliwość czy po prostu brak dobrej wiary. Tym samym cesarz wzywa do uczciwego sporządzenia inwentarza poprzez wykazanie wszystkich elementów składowych masy spadkowej, bez ukrywania czegokolwiek – ... *quod nulla malignitate circa eas ab eo facta...*¹³

¹² C. 6.30.22 pr.

¹³ Szersze opracowanie przedmiotowej konstytucji Justyniana Zob. R. Reggi, *Ricerche intorno al 'beneficium inventarii'*, Milano 1967, s. 129 i n.

3. Ograniczenie odpowiedzialności dłużnika w rozporządzeniu

W dość szerokim uregulowaniu kwestii dotyczących prawa spadkowego w rozporządzeniu z 4 lipca 2012 r. Parlamentu Europejskiego i Rady UE nr 650/2012 w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego, z punktu widzenia przyjętego przez nas zakresu opracowania ważny jest art. 13. W artykule tym postanowiono, że „Oprócz sądu mającego jurysdykcję do orzekania w danej sprawie spadkowej zgodnie z niniejszym rozporządzeniem, sądy w państwie członkowskim zwykłego pobytu każdej osoby, która na mocy prawa właściwego dla dziedziczenia może złożyć przed sądem oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, zapisu lub udziału obowiązkowego lub oświadczenie mające na celu ograniczenie odpowiedzialności danej osoby za długi spadkowe, mają jurysdykcję do przyjęcia takich oświadczeń, w przypadkach gdy na mocy prawa tego państwa członkowskiego takie oświadczenia mogą być złożone przed sądem”.

Wypracowana i przyjęta koncepcja rozporządzenia co do przyjęcia lub odrzucenia spadku otwarta jest na istniejące różnice w rozwiązaniach prawnych obowiązujących w poszczególnych państwach członkowskich co do sposobu przyjęcia lub odrzucenia spadku. Celem ujednoczenia zasad dziedziczenia, akcent został położony na uznanie przez państwa członkowskie właściwości w sprawach spadkowych jurysdykcji sądu miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy.

Według pkt. 23 wstępu do rozporządzenia 650/2012 przy rozstrzygnięciu kwestii o właściwej jurysdykcji sądu należy dokonać oceny okoliczności życia spadkodawcy mających miejsce w latach bezpośrednio poprzedzających jego śmierć. Uwzględnia się przy tym wszystkie istotne elementy faktyczne, w szczególności czas trwania i regularność obecności zmarłego w danym państwie oraz konieczne powody tej obecności. Jest zatem wykazanie związku zmarłego z państwem, gdzie sąd będzie rozstrzygał kwestie spadkobrania. W świetle polskiego prawa należy raczej mówić o koncentracji głównych aktywności życiowych spadkodawcy poprzedzających jego śmierć. Tak określony właściwy sąd przeprowadza postępowanie spadkowe według prawa miejscowego, niezależnie od tego, gdzie znajdują się elementy składowe masy spadkowej. Rozstrzygnięcia tego sądu winny być uznane w innych państwach członkowskich.

Tak określone miejsce zwykłego pobytu zmarłego spadkodawcy pozwala na wskazanie sądu właściwego do odebrania oświadczenia spadkobierców

o przyjęciu lub odrzuceniu spadku. Takie rozwiązanie jednak nie zamyka się na możliwość odmiennego uregulowania. Stąd polski ustawodawca w noweli kodeksu cywilnego, która weszła w życie 17 października 2015 r. przyjął nieco inne rozwiązanie, z większą korzyścią dla spadkobierców, tj. przyjęcie z mocy ustawy spadkobrania z dobrodziejstwem inwentarza, a o czym będzie mowa w następnym punkcie. W rozporządzeniu bowiem postanowiono, że o przyjęciu lub odrzuceniu spadku decyduje złożenie przez spadkobiercę stosownego oświadczenia przed właściwym sądem. Stąd uznano w rozporządzeniu, że zwykle oświadczenie nie wystarcza wówczas, gdy przepisy prawa państwa członkowskiego dopuszczają możliwość ograniczenia odpowiedzialności spadkobiercy za długi spadkowe na podstawie sporządzenia spisu inwentarza (*beneficium inventarii*)¹⁴. O rozwiązaniu jakie przyjął polski ustawodawca będzie w następnym punkcie.

4. Ograniczenie odpowiedzialności dłużnika w polskiej noweli

Dotychczasowy stan prawny dotyczący odpowiedzialności spadkobiercy za długi spadkowe opiera się na art. 1015 § 1 kro, który brzmi: „Oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku może być złożone w ciągu sześciu miesięcy od dnia, w którym spadkobierca dowiedział się o tytule swego powołania”. Spadkobierca świadom ujemnej wartości masy spadkowej może odrzucić spadek. Do tego konieczne było złożenie stosownego oświadczenia w ciągu sześciu miesięcy od dnia, w którym spadkobierca dowiedział się o tytule swego powołania. Skutkiem niezłożenia takiego oświadczenia było proste przejście spadku przez spadkobiercę, a w konsekwencji również wszelkich zobowiązań wobec masy spadkowej. Takie właśnie rozwiązanie zostało zapisane w art. 1015 § 2 kro. Ustawodawca przewidywał jednak trzy wyjątki od tej zasady, a mianowicie brak takiego oświadczenia w przypadku osoby nieposiadającej pełnej zdolności prawnej do czynności prawnych, lub gdy istnieje podstawa do jej całkowitego ubezwłasnowolnia lub gdy spadkobiercą jest osoba prawna.

W przedmiotowej noweli utrzymano brzmienie art. 1015 § 1 kro, zmieniając jednocześnie treść art. 1015 § 2 kro w następujący sposób: „Brak oświadczenia

¹⁴ Ch.A. Kern, D. Glücker, *The New European Conflicts Rule on Succession and its Reception by German Legal Literature*, [w:] *Rebels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* 78.2(2014): 294–314; E.B. Crawford, J.M. Carruthers, *Speculation on the Operation of Succession Regulation 650/2012: Tales of the Unexpected*, *European Review of Private Law* 847 (2014), s. 878.

spadkobiercy w terminie określonym w § 1 jest jednoznaczny z przyjęciem spadku z dobrodziejstwem inwentarza”. Tym samym ustawodawca zmienił zasadę przejęcia spadku przez spadkobiercę z prostego na spadkobranie z dobrodziejstwem inwentarza. To właśnie ta zasada jest podstawową regułą rządzącą przejęciem lub odrzuceniem spadku po 17 października 2015 r.

Skutki prostego przejęcia spadku lub z dobrodziejstwem inwentarza zostały określone w art. 1031 kro. Według § 1 w przypadku prostego przejęcia spadku spadkobierca ponosi odpowiedzialność za długi spadkowe bez ograniczeń. Zaś według § 2 w przypadku spadku z dobrodziejstwem inwentarza spadkobierca ponosi odpowiedzialność za długi spadkowe tylko do wartości ustalonego w inwentarzu stanu czynnego spadku.

Ustawodawca w noweli z 20 marca 2015 r. dokonał korekty § 2, wprowadzając do systemu prawa spadkowego możliwość sporządzenia inwentarza nie tylko w formie spisu inwentarza, uregulowanego w art. 637–639 kpc oraz w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 października 1991 r. w sprawie szczegółowego trybu postępowania przy zabezpieczeniu spadku i sporządzenia spisu inwentarza (Dz.U. z 1991, nr 92, poz. 411), ale również w formie wykazu inwentarza. Spis inwentarza, pomimo że również doznał zmian ustawowych w noweli, pozostał dokumentem urzędowym, zaś wykaz inwentarza dokumentem prywatnym. Skutkiem obu spisów jest ograniczenie odpowiedzialności spadkobiercy za długi spadkowe tylko do wartości ustalonego w wykazie inwentarza albo spisie inwentarza stanu czynnego spadku.

Przyjęte nowe rozwiązanie ograniczenia odpowiedzialności spadkobiercy odpada wówczas, gdy spadkobierca podstępnie pominął w wykazie inwentarza lub podstępnie nie podał do spisu inwentarza przedmiotów należących do spadku lub przedmiotów zapisów windykacyjnych albo podstępnie uwzględnił w wykazie inwentarza lub podał do spisu inwentarza nieistniejące długi w celu pomniejszenia sumy należnej wierzycielom. Stąd sporządzenie wykazu inwentarza lub podanie do spisu inwentarza danych winno być dokonane według zasad uczciwości i rzetelności. Brak takiego zachowania może spowodować, że owo ograniczenie odpowiedzialności spadkobiercy za długi spadkowe odpadnie.

W nowelizacji kro ustawodawca wprowadził cztery nowe artykuły o numeracji 1031¹–1031⁴ dotyczące wykazu inwentarza. Według art. 1031¹ § 3 wykaz inwentarza winien zostać sporządzony z należytą starannością. Należy ujawnić w nim wszystkie przedmioty należące do spadku i zapisów windykacyjnych, z podaniem ich wartości według stanu i cen z chwili otwarcia spadku, następnie długi spadkowe i ich wysokość według stanu z chwili otwarcia spadku. W § 4 zostały określone wymogi formalne jakie musi spełniać wykaz inwentarza.

Wykaz ten składa się w sądzie albo przed notariuszem (§ 1). Może być też złożony wspólnie, gdy spadkobierców jest kilku (§ 2). Wykaz inwentarza składany jest w sądzie według wzorca ustalonego przez Ministra Sprawiedliwości (art. 131² § 1–2). Tym samym ustawodawca udzielił Ministrowi kompetencji do wydania takiego rozporządzenia.

Motywy działania ustawodawcy zmierzającego do zmiany zasady odpowiedzialności spadkobiercy za długi spadkowe, w tym wprowadzenie nowego instrumentu w postaci wykazu inwentarza zostały wyjaśnione w uzasadnieniu do nowelizacji (Druk sejmowy nr 2707 z 26 sierpnia 2014 r.). Ustawodawca stwierdził w nim, że dotychczasowe przepisy kodeksu cywilnego nie chronią należycie spadkobierców przed niespodziewaną odpowiedzialnością za długi spadkowe przewyższające wartość aktywów.

Obecny stan prawny przyznaje spadkobiercy automatycznie prawo do spadku, bez możliwości świadomej akceptacji lub odrzucenia tego prawa. Jest to konsekwencja przyjętej w art. 922 k.c. (t.j. Dz.U., 2014 poz. 121 z późn. zm.) sukcesji uniwersalnej z mocy prawa¹⁵. Skutkiem tej koncepcji jest to, że prawa i obowiązki majątkowe zmarłego przechodzą z chwilą jego śmierci na jedną lub kilka osób. Według uzasadnienia do noweli innym możliwym rozwiązaniem jest koncepcja stosowana w prawie austriackim, gdzie dopiero orzeczenie sądu przyznaje spadkobiercy prawo do spadku. Jest to koncepcja częściowo zaczerpnięta z prawa rzymskiego – *hereditas iacens*. W Austrii nie ma więc automatycznego przejścia spadku przez spadkobierców na podstawie ustawy.

Potrzeba nowelizacji kodeksu cywilnego w zakresie odpowiedzialności spadkobiercy za długi spadkowe spowodowana była koniecznością odejścia od dość krzywdzącej spadkobierców „prawie” przymusowego prostego przejścia spadku. Ruch nowelizacyjny ustawodawcy, wprowadzający m.in. prywatny wykaz inwentarza, należy ocenić zatem jako działanie na korzyść spadkobierców. Odchodzi się od nieograniczonej odpowiedzialności na rzecz bardziej racjonalnej i sprawiedliwej ograniczonej odpowiedzialności. Dotychczasowa sankcja za zaniechanie spadkobiercy jest bowiem zbyt dotkliwa. Trzeba wziąć jeszcze pod uwagę fakt, że poziom świadomości prawnej społeczeństwa, również w zakresie prawa spadkowego, jest dość niska. Jak słusznie podkreśla J. Ciszewski, brak świadomości obowiązku złożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku powinien być raczej okolicznością łagodzącą sankcję aniżeli ją zastrzegającą odpowiedzialność. Zresztą brak świadomości w prawie karnym jest

¹⁵ Sukcesja uniwersalna została przyjęta już od chwili unifikacji prawa spadkowego w powojennej Polsce na podstawie dekretu z 8 października 1946 r. – Prawo spadkowe (Dz.U. nr 60, poz. 328).

okolicznością łagodzącą. Wobec tego prawo cywilne nie może być nadmiernie restrykcyjne w analogicznej sytuacji¹⁶.

Wzmocnienie pozycji spadkobiercy może sugerować osłabienie pozycji prawnej wierzycieli spadkowych. W tym celu też ustawodawca w art. 1031¹ § 3 stwierdza, że wykaz inwentarza winien być sporządzony z należytą starannością. Winien obejmować on przedmioty należące do spadku oraz przedmioty zapisów windykacyjnych. W uzasadnieniu do noweli wymóg staranności rozciągnięto również na obowiązek rzetelnego ustalenia ilości i wysokości długów spadkowych. Według Sądu Najwyższego spadkobiercy, którzy takiego obowiązku nie dopełnili, nie zasługują na ochronę ze względu na chociażby popełniony błąd przy sporządzaniu inwentarza (SN z 30.06.2005 r. IV CK 799/04 oraz SN 18 marca 2010 r. V CSK 337.09).

W konsekwencji ustawodawca dokonał korekty dotychczasowego brzmienia art. 1032 § 1 kro i postanowił, że spadkobierca mimo zachowania należytej staranności przy sporządzaniu inwentarza nie umieścił w nim wszystkich długów spadkowych, a więc bez świadomości czy też był w dobrej wierze, ponosi odpowiedzialność za niespłacone długi tylko do wysokości różnicy między wartością stanu czynnego spadku a wartością świadczeń spełnionych na zaspokojenie długów spadkowych, które spłacił. W przeciwnym razie (art. 1032 § 2 kro) (brak należytej staranności, lub gdyby była zachowana, to spadkobierca z łatwością dowiedziałby się o istnieniu jeszcze innych zobowiązań spadkowych) spadkobierca ponosi odpowiedzialność za długi spadkowe ponad wartość stanu czynnego spadku, jednak tylko do takiej wysokości, w jakiej byłby obowiązany je zaspokoić, gdyby spłacał należycie wszystkie długi spadkowe. W obu przypadkach położył nacisk na zachowanie należytej staranności przy sporządzeniu spisu inwentarza.

Według uzasadnienia dołączonego do ustawy nowe regulacje i rozważania wskazują, że kluczową kwestią dla wierzycieli spadkowych jest należyte zaspokajanie ich roszczeń. Zaspokajanie wierzycieli winno być równomierne. Niedopuszczalna jest zatem praktyka polegająca na zaspokojeniu tylko niektórych z nich z pominięciem innych. Postuluje się wprowadzenie mechanizmu informowania wierzycieli spadkowych o sporządzeniu wykazu inwentarza wraz z istniejącymi zobowiązaniami. W ten sposób wierzyciele mogą dowiedzieć się w jakim stopniu są zagrożone ich należności. W uzasadnieniu do noweli postuluje się, aby odpowiedzialność spadkobiercy za długi spadkowe równoważyła przeciwstawne racje i interesy wierzycieli spadkowych. Zasada ta

¹⁶ Zob. J. Ciszewski, *Ustawowe i umowne ograniczenia odpowiedzialności osobistej*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2013, nr 1, s. 17–30.

materializuje się głównie poprzez rzetelne zrobienie inwentarza i sprawiedliwy podział majątku wykazanego w inwentarzu.

5. Wnioski

Potocznie spadek kojarzy się z realizacją długo oczekiwanej ekspektatywy. Jej realizacja może być dla spadkobiercy niemiłą niespodzianką, zwłaszcza wówczas, gdy długi spadkowe przekraczają aktywa masy spadkowej. Wówczas pojawia się kwestia prawna, tj. odpowiedzialności spadkobiercy za długi spadkowe. Kwestia ta została dostrzeżona już w prawie rzymskim, gdzie stopniowo odchodzono od prostej odpowiedzialności spadkobiercy za długi spadkowe. Dzięki instytucji *separatio bonorum* można było dokonać oddzielenia masy spadkowej od osobistego majątku wierzyciela. Czynność ta mogła być w pełni zrealizowana po wprowadzeniu przez Justyniana w 531 r. instytucji *beneficium inventarii*, a więc dziedziczenia powiązanego z uprawnieniem do sporządzenia spisu składników masy spadkowej. Tym samym do wysokości aktywów masy spadkowej ograniczono odpowiedzialność dłużnika.

W wyniku rozwoju historycznego systemów prawa spadkowego na kontynencie europejskim przyjęto różne rozwiązania prawne w zakresie odpowiedzialności spadkobierców za długi spadkowe. Pierwszą grupę z nich stanowi wprowadzenie zasady prostego dziedziczenia, dopiero złożenie oświadczenia przez spadkobiercę o odrzuceniu spadku lub przyjęcie go z dobrodziejstwem inwentarza mogło spowodować ograniczenie odpowiedzialności spadkobiercy. Drugą grupę stanowią systemy, w których przyjęto rozwiązanie ograniczonej odpowiedzialności spadkobiercy jako podstawową zasadę, np. Austria, gdzie nawet otwarcie spadku nie powoduje automatycznie jego nabycia. Konieczne jest dodatkowe oświadczenie złożone przez sądem.

Istniejące zróżnicowanie systemów prawnych w zakresie zasady odpowiedzialności spadkobierców za długi spadkowe skłoniły Unię Europejską do podjęcia próby ujednoczenia. Zamiar ten był wspierany wzrostem mobilności obywateli unijnych oraz dzieleniem aktywności życiowych na różne państwa członkowskie. W efekcie, spadkobranie musiało być prowadzone w różnych państwach według odmiennych przepisów. Parlament Europejski i Rada UE rozporządzeniem nr 650/2012 stworzyła prawne ramy do zsynchronizowania zasad spadkobrania, wprowadzając zasadę postępowania spadkowego w miejscu ostatniego zwykłego pobytu spadkodawcy. Ustawodawca wprowadził też możliwość wprowadzenia wykazu inwentarza. Jednocześnie wyznaczony został prawie trzyletni okres na implementację tego rozporządzenia.

Polski ustawodawca część uregulowań normatywnych z rozporządzenia wprowadził ustawą z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, inne zaś aktami podstawowymi. We wspomnianej ustawie została wprowadzona nowa instytucja prawa spadkowego – wykaz inwentarza. Jest ona uzupełnieniem istniejącej już instytucji spisu inwentarza. Różnica pomiędzy obiema instytucjami polega na tym, że spis jest dokumentem urzędowym przygotowywanym przez komornika i pociąga za sobą koszty. Z kolei wykaz jest dokumentem prywatnym sporządzonym wobec notariusza i zdeponowanym w sądzie. Najważniejsza jednak zmiana wprowadzona przez polskiego ustawodawcę to zmiana zasady nieograniczonej odpowiedzialności spadkobiercy na zasadę ograniczonej odpowiedzialności spadkobiercy z mocy samego prawa do wysokości aktywów masy spadkowej. Należy docenić pozytywną zmianę dokonaną zarówno rozporządzeniem PE i Rady UE oraz nowelą polskiego ustawodawcy, który połączył interesy spadkobiercy z interesami wierzycieli masy spadkowej.

Abstract

Freedom of movement within the European Union raises many problems in the area of inheritance law. Until now, the inheriting has been conducted in several EU countries – in the places where there were the fragmented assets of the testator. In an effort to standardize the law of succession, the European Parliament and the EU Council adopted Regulation No. 650/2012 which unified rules of inheritance proceedings in the European Union. The regulation was implemented by Polish legislator with the Act of 20th March 2015 and with the connected regulations. The most important change was the introduction of the inventory list and the change of the succession rule of inheritance debts from the unlimited responsibility to the responsibility limited to the value of the list or inventory.

Keywords: inheritance law, European Union law, Roman law, the responsibility for inheritance debts, *beneficium inventarii*, *separatio bonorum*, creditor of an inheritance.

Słowa kluczowe: prawo spadkowe, prawo Unii Europejskiej, prawo rzymskie, odpowiedzialność za długi spadkowe, *beneficium inventarii*, *separatio bonorum*, wierzyciel spadkowi.